Literaturoznawcze i językoznawcze podstawy integracji kształcenia polonistycznego

HENRYK KURCZAB
Wyższa Szkoła Pedagogiczna
w Rzeszowie

1.

Aktualna potrzeba integracji nauk zmusza do nieustannej refleksji nad metodologią dyscyplin humanistycznych, w tym także dydaktyki języka polskiego i literatury.

W rozważaniach nad nauczaniem integrującym szczególnie owocne mogą się okazać konstatacje interpretujące dzieło literackie w aspekcie metodologii międzydyscyplinarnej. Na temat ten wypowiadali się między innymi: Edward Kucharski, Kazimierz Budzyk, Kazimierz Wyka i Stefan Żółkiewski.

Teoretyczne uzasadnienie potrzeby interdyscyplinarnych zabiegów metodologicznych przedstawił jeszcze w latach międzywojennych Edward Kucharski w rozprawie *O metodę estetycznego rozbioru dzieł literackich*, w której czytamy:

„Jest rzeczą zrozumiałą, że każda sztuka bez względu na to, czym na nas oddziaływa, słowem, kształtem, linią, ruchem czy tonem, posiada w systemie swych podniet, w metodzie swej twórczości i sposobach oddziaływania pewne zakresy wspólne, które odpowiadają dokładnie takimże zakresom w sferze innej sztuki. Różnica polega na odmienności materiału artystycznego i na odmiennym sposobie osiągania artytycznego wyrazu, czego następstwem jest wyznaczenie odrębnego dla każdej, jej tylko właściwego pola działania"[1].

Kucharski uzasadnia, że tożsamość efektów estetycznych, uzyskiwanych w dziełach różnych sztuk i to odmiennymi środkami artystycznymi, umożliwia operowanie metodami badawczymi, przenoszonymi z jednej dziedziny wiedzy o sztuce do innych, przede wszystkim na podstawie transpozycji pojęć nazywających analogony estetyczne czy strukturalne w integrujących dyscyplinach.

Problemy integracji, ale traktowane immanentnie, bez szerszego kontekstu nauk społecznych, znajdujemy także w rozważaniach Kazimierza

[1] E. Kucharski, *O metodę estetycznego rozbioru dzieł literackich*. [W:] *Teoria badań literackich w Polsce. Wypisy*. Opracował Henryk Markiewicz. T. I. Kraków 1960, ss. 341—342.

Budzyka. Zdaniem tego badacza, łączenie się wyodrębnionych specjalności w dyscypliny pograniczne celem penetracji „najbardziej zasadniczych problemów nauki współczesnej, tkwiących nie na głównych obszarach wyodrębnionych dyscyplin, lecz na różnych ich pograniczach"[2], jest znamienną tendencją współczesnej nauki.

Szersze ujęcie tych problemów prezentują rozważania Kazimierza Wyki. Omawiając warsztat metodologiczny badacza literatury, konstatuje: „[...] przedmiot badania historyka literatury jest [...] kryształem wielościennym. Styka się i z historią, i z filozofią, i z antropologią kulturalną, i z językoznawstwem, i z psychologią — stąd paradoksalne zjawisko, że sam historyk literatury coraz to zwraca się o pomoc do dyscyplin, z jakimi jedną ze swych ścian ów kryształ się styka. Powstają przejściowe kondominia, mające nasz przedmiot badania uczynić wspólnym z zamożniejszymi czy też ufniejszymi metodologicznie sąsiadami naukowymi"[3].

Nauka o literaturze, podobnie jak wiele dyscyplin koncentrujących się na sztuce, należy do nauk wewnętrznie zintegrowanych, wielościennych, synkretycznych. Decydują o tym właściwości samej literatury, posiadającej zdolności do przedstawienia dzieł innych sztuk i stwarzanych przez nią wyobrażeń. Wynika to także z naturalnej koegzystencji i wspólnoty bytowej sztuk czasowych, a także sztuk przestrzennych oraz z istnienia synkretycznych rodzajów sztuk, do których należą dzieła teatralne czy filmowe. W taki sposób powstają liczne styki i naturalne pogranicza sztuk, które wymagają odwołań do różnych dyscyplin naukowych.

Natomiast, zdaniem Stefana Żółkiewskiego, szeroko rozumiana metoda integrująca badania literackie polega: „[...] z jednej strony na ścisłym współdziałaniu wyodrębnionych zazwyczaj dyscyplin literaturoznawczych, z drugiej na włączaniu badań literackich do szerszego kręgu nauk społecznych i zracjonalizowanych umiejętności społecznego działania"[4].

Poszerzenie zakresu działań integrujących powoduje, że wewnętrznemu, ścisłemu powiązaniu lingwistycznej poetyki z historią literatury towarzyszyć winna równoczesna integracja międzydyscyplinarna, wiodąca ku socjologii, teorii kultury, etnologii, psychologii, polityce kulturalnej i planowaniu życia kulturalnego.

---

[2] K. Budzyk, *O przedmiocie badań historycznoliterackich*. [W:] *Problemy teorii literatury*. Wyboru prac dokonał Henryk Markiewicz. Wrocław — Warszawa — Kraków 1967, s. 487.

[3] K. Wyka, *O potrzebie historii literatury*. [W:] *Problemy teorii literatury*, s. 483.

[4] S. Żółkiewski, *O integracji badań literackich*. [W:] *Problemy teorii literatury*, s. 487.

2.

Tendencje integracyjne charakterystyczne są także dla współczesnej lingwistyki. Antoni Furdal podkreśla, że pomiędzy nauką o literaturze a językoznawstwem związki są znacznie bliższe, niżby to wynikało z dotychczasowej praktyki. Podstawą takiego twierdzenia jest fakt, że utwór literacki jako całość może być przedmiotem zainteresowania językoznawstwa. Dzieło literackie uznane za samodzielny i pojedynczy znak językowy wymaga, aby rozpatrywanie związków między nauką o literaturze a niektórymi innymi naukami, jak semiotyka, logika, psychologia, było wsparte refleksją lingwistyczną[5].

Dla językoznawcy utwór literacki jest znakiem, konstrukcją językową, komunikatem i jednostką językową, samodzielną i pojedynczą. Jako komunikat przekazuje pewną informację i mieści się w schemacie komunikacji językowej[6].

Cechami utworu literackiego jako jednostki językowej są emocjonalność, niepowtarzalność i uniwersalność. Spośród trzech najważniejszych funkcji społecznych języka, tj. komunikatywnej, poznawczej i emocjonalnej, utwór literacki w porównaniu z innymi komunikatami charakteryzuje się znacznym nasileniem funkcji emocjonalnej.

Niepowtarzalność utworu literackiego wiąże się z określonym nadawcą, sprawia to, że wiersz, nowela czy powieść bardzo ściśle wiążą się swoją genezą ze środowiskiem pisarza, epoką i narodem. Stąd też historia literatury stała się w znacznej mierze nie tyle dyscypliną semiotyczną, ale kulturoznawczą i socjologiczną[7].

Natomiast uniwersalność utworu literackiego jako komunikatu polega na ponadczasowej jego aktualności dla odbiorcy, mimo że w swej genezie nawiązywał do jednoznacznych i konkretnych okoliczności, do historycznie określonego czytelnika. Jest to istotna cecha utworu literackiego, wynikająca z jego wieloznaczności, tj. braku motywacji semantycznej.

3.

Funkcję łącznika między literaturoznawstwem a językoznawstwem pełni teoria literatury, nauka zajmująca się tworzywem językowym literatury pięknej i zwracająca się coraz szerzej w stronę językoznawstwa. Teoria literatury wspomaga warsztat historyka literatury w zakresie poetyki historycznej.

---

[5] A. Furdal, *Językoznawstwo otwarte*. Opole 1977, s. 113.
[6] Tamże, s. 45.
[7] Tamże, s. 113.

Językoznawstwo natomiast łączy się z teorią literatury zainteresowaniem dla tekstu językowego i takich jego aspektów, jak: teoria aktów mowy, semantyka testu, tekst jako układ integrujący, lingwistyka wypowiedzi i tekstu oraz mechanizmy polonistycznego komunikowania. Dla językoznawców teoria literatury ma duże znaczenie, ponieważ jedną z ważnych funkcji, jakie pełni język w społeczeństwie, jest jego funkcja emocjonalna. Literatura stanowi zaś zbiór tekstów o najsilniejszym nacechowaniu emocjonalnym. Ich analiza z punktu widzenia badacza poezji i prozy wspomaga badania nad zróżnicowaniem języka i funkcjonowaniem jego elementów.

Również między historią literatury a nauką o języku istnieją ścisłe związki. Nie sposób na przykład pojmować właściwie utworów Kochanowskiego, a nawet Mickiewicza i Norwida, bez zrozumienia wartości ich tworzywa językowego.

Rodzi się zatem pytanie: w których miejscach przecinają się naukowe zainteresowania i badawcze osiągnięcia historii literatury i historii języka? Punktem skrzyżowania tych zainteresowań są:

a) społeczno-polityczne wyznaczniki życia literackiego;
b) charakterystyka prądów literackich w zakresie ich programowych postulatów kierowanych do języka jako środka wyrazu artystycznego;
c) wyzyskanie przez historyka języka oceny wybitnych dzieł i poszczególnych rodzajów z uwagi na to, jak one wyznaczają i dokumentują kierunek rozwoju języka.

Szczególnie ważnym zjawiskiem jest język wybitnych pisarzy. Ich doniosła rola ma swoje źródło w niezwykłej wrażliwości, w osobliwym uczuleniu na fakty językowe i w zaostrzonej uwadze, jak się wokół mówi; wreszcie w spotęgowanej ambicji wyzyskania tworzywa literackiego w sposób doskonały. W języku i stylu pisarzy odbijają się zasadnicze właściwości i procesy współczesnego im języka ogólnego, a często inicjatywa językowotwórcza, głównie w słownictwie, słowotwórstwie i składni.

Również lingwista zajmujący się opisem języka współczesnego znajduje w literaturze jedno z bogatszych źródeł swoich obserwacji i uogólnień. Także nowoczesny badacz literatury ze stanowiska historycznorozwojowego czy ze stanowiska teorii i krytyki dzieła literackiego przykłada wielką wagę do analizy i oceny procesów i rezultatów językowego kształtowania dzieła, co niekiedy i w niektórych kierunkach badawczych wysuwa się na czołowe miejsce.

Wobec takiego stanu rzeczy współpraca literaturoznawcy z językoznawcą jest podstawowym postulatem integracji nauk zbliżonych przedmiotem badania. Dla nauki o literaturze — pisze Stefan Żółkiewski —

ważne są wyniki lingwistyki, bo „dzieło literackie jest komunikatem słownym, w określony sposób ukształtowanym jako dzieło sztuki", stąd też „wszelkie badania literackie powinny uwzględniać aspekt językowy dzieła literackiego. Jest to jedna z płaszczyzn integracji całej nauki o literaturze, a również jeden z aspektów integracji humanistyki, dzięki nawiązaniu w ten sposób łączności między językoznawstwem a badaniami nad kulturą, do której należy literatura"[8].

Stosowanie metod lingwistycznych w badaniach tekstów literackich pod kątem ich przydatności dla oceny wartości artystycznych dzieła staje się zabiegiem istotnym. Mieczysław Karaś podkreśla, że: „[...] bez sięgnięcia do języka, stanowiącego środek uniwersalny i konieczny, trudno sobie wyobrazić właściwe, skuteczne i twórcze wartościowanie utworów literackich. Jest to odbiciem [...] postępującej zbieżności metod badania języka jako wyłącznego informatora o artyście, o zjawiskach i zależnościach, jakie się ujawniają w literaturze (której forma językowa nie może pozostać czymś niezależnym i oddzielnym od treści i zamierzeń) oraz funkcji artystycznej i społecznej tzw. dzieła literackiego"[9].

Badacza literatury interesuje przede wszystkim artystyczna funkcja elementów językowych, natomiast językoznawca szuka przede wszystkim zasad struktury języka oraz wskaźników i sformułowań prawidłowości jego rozwoju.

Dzieje doskonalącego się wciąż i bardzo zróżnicowanego wewnętrznie stylu artystycznego stanowią ważny dział językoznawstwa historycznego. Współpraca z historykami i teoretykami literatury prowadzi do stworzenia stylistyki historycznej, która jest dla językoznawstwa dyscypliną zwróconą w stronę historii literatury, podobnie jak fonetyka eksperymentalna zwraca się ku akustyce, a dialektologia ku etnografii i historii osadnictwa.

R. Wellek i A. Warren uważają, że językoznawstwo ma związek z literaturą dopiero wtedy, kiedy służy jej badaniu, kiedy staje się stylistyką[10]. Stylistyka dostarcza poważnych argumentów przemawiających za wiązaniem w procesie nauczania trzech działów języka polskiego, bowiem źródłem poznawania faktów z zakresu stylistyki jest przede wszystkim utwór literacki. Nieuwzględnianie zjawisk językowych i stylistycznych prowadzi do zubożenia analizy i interpretacji ideowo-artystycznej dzieła literackiego.

O potrzebie takich zabiegów integrujących przekonuje również wypowiedź Janusza Sławińskiego: „Podstawowym kluczem otwierającym

---

[8] S. Żółkiewski, op. cit., s. 489.
[9] M. Karaś, *O polskim języku artystycznym (1944—1974)*. Kraków 1974, ss. 8—9.
[10] R. Wellek, A. Warren, *Teoria literatury*. Warszawa 1970, s. 231.

rzeczywistość literacką jest, mówiąc z grubsza, klucz analizy językowej, stosowanej niejako na dwóch poziomach:

a) na poziomie kształtów i sensów budujących rzeczywistość literacką i

b) na poziomie specyficznych zasad kompozycyjnych, które decydują o zestrojeniu jej w całość. Rozwinięciem owej dyrektywy są procedury opisowo-interpretacyjne stylistyki, która w ten sposób staje w centrum badań nad dziełem literackim"[11].

Rozważania o potrzebie integracji literaturoznawstwa z językoznawstwem pojawiają się również u Romana Jakobsona: „Zarówno lingwista głuchy na poetycką funkcję języka, jak i literaturoznawca obojętny na problemy lingwistyczne i nie obeznany z metodami lingwistycznymi to dziś rażący anachronizm"[12].

Badanie faktów językowych w dziele literackim musi się opierać na solidnych podstawach językoznawczych i prowadzić od tekstu do uogólnień o języku tegoż tekstu. Ułatwia to dotarcie do nieprzypadkowych i funkcjonalnych struktur językowych, czyli do struktur stylistycznych[13]. Zatem więź językoznawstwa z wiedzą o literaturze we współczesnej nauce jest sprawą oczywistą. Wynika to z nieodwracalnych tendencji w obrębie dziedzin polonistycznych, z przejęcia wielu postaw i metod badawczych przez naukę o literaturze z językoznawstwa, a także z ogromnego rozwoju stylistyki lingwistycznej na dzieło literackie ukierunkowanej.

4.

W szkolnej edukacji polonistycznej nauka o języku i analiza tekstu literackiego są podstawowymi działami nauczania i odpowiadają dwom dyscyplinom naukowym, tj. językoznawstwu i wiedzy o literaturze. W zakres kanonu lektur wchodzą wybitne, o trwałej wartości dzieła literatury ojczystej i obcej, zamieszczone w programie nauczania. Szkolny odbiór dzieł literatury ojczystej uzależniony jest od kompetencji językowej młodego czytelnika, tj. pełnej znajomości systemu języka ojczystego.

„Rozumieć dzieło może tylko ten — pisał Juliusz Kleiner — kto panuje nad językiem związanym z datą powstania dzieła i z jego środowiskiem terytorialno-klasowo-kulturalnym. Słowo każde, o ile nie należy do martwego słownika, ale jest wypowiedziane w pewnej chwili czy napisane, ma określone tło psychiczne, kolektywne i indywidualne, złą-

[11] J. Sławiński, *Dzieło—język—tradycja*. Warszawa 1974, s. 12.

[12] R. Jakobson, *Poetyka w świetle językoznawstwa*. „Pamiętnik Literacki" 1960, s. 473.

[13] I. Kałuża, *Badanie struktury języka w dziele literackim*. „Pamiętnik Literacki" 1967, z. 4.

czone z rzeczywistością różnorodną danego momentu. Wyłania się ono ze skomplikowanego życia, wiodąc z sobą szeregi skojarzeń, niosąc ładunek ideowy i emocjonalny chwili"[14].

Język ojczysty wypowiada się najpełniej słowem literatury i całego piśmiennictwa narodowego. Stąd też wszelkie formalne oddzielanie literatury od języka dopuszczalne jest w szkole czy nauce jedynie w szczególnych i odrębnych celach badawczych.

Tworzywem dzieła literackiego, materią, z której ono zostało uformowane, jest język — narzędzie społecznego porozumiewania się. Jest ono zjawiskiem kultury, tworem ukształtowanym w życiu społecznym. Utwór literacki, jak każda wypowiedź językowa, składa się ze słów znaczących, a więc odnosi się do rzeczywistości zewnętrznej, psychicznej, wyraża określone przeżycia, odnosi się do podmiotu mówiącego, zmierza do wywarcia wpływu na odbiorców. Funkcje te podporządkowane są zasadzie estetycznej celowości, dążeniu do wywołania przeżyć estetycznych odbiorców.

W utworze literackim język występuje nie tylko w funkcji komunikatywnej, poznawczej, ekspresywnej i impresywnej, ale także przede wszystkim w funkcji estetycznej. Z wyraźnego związku literatury z językiem wynika pośrednio stosunek nauki o języku do nauki o literaturze. Problem ten występuje wyraźnie w zakresie historii języka i historii literatury. Ponieważ język jest tworzywem twórczości literackiej, jego jakość stanowi jeden z najważniejszych czynników warunkujących rozwój piśmiennictwa. Równocześnie treść twórczego aktu literackiego, która wyrosła z różnorakich potrzeb społeczeństwa i usiłuje je zaspokoić, jest jednym z czynników warunkujących i pobudzających rozwój języka. W ten sposób wzbogaca się potencjał językowy tymi wartościami, które go uzdatniają do coraz lepszego pełnienia funkcji komunikatywnej. Wpływ treści dzieła literackiego występuje zatem w doskonaleniu już istniejących składników systemu gramatycznego, a zwłaszcza w pomnażaniu i aktualizowaniu zasobu leksykalnego.

„Nie wolno zapominać — stwierdzają Wellek i Warren — że stosunek między językiem a literaturą jest dialektyczny — także literatura w dużym stopniu wpływa na rozwój języka. [...] Literatura ma związek ze wszystkimi aspektami języka. Dzieło literackie jest w pierwszym rzędzie układem dźwięków, a więc stanowi wybór z systemu językowego danego języka"[15].

W akcie twórczym idzie o to, aby pomyślana i wyobrażona, uczuciowo przeżywana i zamierzona treść utworu literackiego znalazła dosko-

---

[14] J. Kleiner, *Historyczność i ponadczasowość w dziele literackim.* [W:] *Księga referatów Zjazdu Historycznego im. I. Krasickiego.* Lwów 1936. Cyt. wg *Teorii badań literackich w Polsce. Wypisy.* T. II. Opracował Henryk Markiewicz. Kraków 1960. s. 138.

[15] R. Wellek, A. Warren, op. cit., s. 228.

nały, najbardziej przystający kształt językowy[16]. W procesie ujęzykowienia, czyli językowego kształtowania treści, wyzwalają się komunikatywno-informacyjne, ekspresyjne możliwości wyrazu.

Piśmiennictwo narodowe stanowi narastające, trwałe, tradycyjne i autorytatywne oparcie dla języka ogólnego. Twórczy wysiłek językowy pisarzy, zamknięty w dziełach, wtapia się w dorobek językowy, wciąż żywy i zapładniający, chociaż w swoim wnętrzu zawiera obumierające warstwy archaiczne i rodzące się innowacje. Tak więc język piśmiennictwa staje się źródłem norm gramatycznych i leksykalnych. Upowszechnia się on w postaci słowa żywego coraz szerszych kręgów ludzi, na których działa szkoła i książka, teatr, prasa, radio i telewizja.

5.

Integracja literaturoznawstwa z językoznawstwem uwydatnia głęboki sens faktu wspólnego traktowania i współzależności literatury i języka w jednym programie przedmiotu pod ogólną nazwą: język polski.

Traktowanie dzieła literackiego jako pewnej struktury językowej determinuje w edukacji szkolnej jego ogląd jako dzieła sztuki słowa, tworu autonomicznego. Utwór literacki jako pewna struktura językowa stanowi układ elementów funkcjonalnie powiązanych. Jeżeli zwrócimy uwagę na to, że każdy z elementów dzieła literackiego obciążony jest jakąś rolą i pełni określoną funkcję na tle systemu, wówczas okazuje się, że zagadnienie formy językowej przestaje być czymś nieważnym, zewnętrznym i istnieje w integralnym związku z całością jako element konieczny[17].

W procesie dydaktycznym uczeń ma do czynienia najczęściej z dziełem literackim, a więc tekstem o odpowiednio ukształtowanym języku, spełniającym przede wszystkim funkcję artystyczną. Analiza językowa jest jednym z nieodzownych elementów pracy nad utworem literackim w szkole. Takiemu podejściu do analizy szkolnej dzieła literackiego sprzyja metoda strukturalistyczna i kontekstualna.

Strukturalizm traktuje dzieło literackie jako sfunkcjonalizowaną całość. Zdaniem Marii Janion, strukturalizm formułuje najistotniejsze pytania co do specyfiki dzieła literackiego. „Oczywiste jest przy tym — pisze Janion — że dla marksisty zawsze najbardziej atrakcyjnym będzie zapoczątkowany przez strukturalizm czeski kierunek badań literatury pod kątem językowo-semantycznym"[18].

---

[16] J. Krzyżanowski, *Nauka o literaturze*. Wrocław 1966, s. 126 i nast.

[17] Por. *Liryka polska. Interpretacje*. Praca zbiorowa pod red. J. Prokopa i J. Sławińskiego. Kraków 1971.

[18] M. Janion, *Tradycje i perspektywy metodologiczne badań genetycznych*. [W:] *Zjazd Naukowy Polonistów*. Warszawa 1958.

Strukturalizm determinuje rozpoczęcie analizy utworu literackiego od zagadnień językowych i kompozycyjnych i na podstawie wyodrębnionej dominanty prowadzi do opisu wartości ideowych i artystycznych całego dzieła. Na przykład porównanie budowy składniowej wiersza z wersyfikacją określa funkcję przerzutni, eksponującej wyrazy o szczególnym znaczeniu i decyduje o wartości emocjonalnej całego utworu[19].

W dramacie natomiast analiza językowa monologu sprzyja określeniu jego funkcji i pozwala na ustalenie kreacji postaci scenicznej.

Podobnie w małych formach narracyjnych, jak np. nowela, badanie struktury językowej opowiadania informacyjnego czy opisu sytuacji ułatwia ocenę akcji i umożliwia wskazanie elementów dramatycznych utworu.

Współczesna metodologia badań literackich o orientacji strukturalistycznej stwarza doskonałą podstawę do refleksji nad traktowaniem wtórnego systemu modelującego w kontekście systemu stopnia pierwszego. Jednocześnie, podkreślając systemowy, strukturalny nawet sposób istnienia zarówno języka, jak i tekstu literackiego (gramatyka gatunku czy rodzaju), trzeba pamiętać o ograniczeniach ontologicznych. W tym wypadku należy się zgodzić ze Stefanem Żółkiewskim, gdy wskazuje na odmienny charakter faktów kultury literackiej w stosunku do języka[20].

Również w metodzie kontekstualnej czynności badacza kierują się na tekst dzieła literackiego i koncentrują się na jego tworzywie językowym. Wykrycie tzw. słów-kluczy ma zasadnicze znaczenie dla zrozumienia całego utworu i pełniejszego jego odbioru. Wartość znaczenia słów-kluczy wyodrębnia się wyraźnie na tle kontekstu. Sugeruje on wieloznaczność tych wyrazów i określa sposoby podporządkowania im szeregu pojęć często bardzo odległych pod względem treści. Wydobycie i ukazanie całego bogactwa wyrazów kluczowych jest szczególnie istotne przy interpretacji utworów lirycznych. I tak, obok znaczeń związanych z wymierną przestrzenią i czasem, często należy odkrywać ich sens bardziej ogólny i filozoficzny. Analiza tworzywa językowego dzieła jest nieodzowna przy omawianiu poezji współczesnej, posługującej się takim ukształtowaniem językowym, w którym zatarciu ulega jego funkcja komunikatywna. Jak z tego wynika, dzieło literackie jest dziełem sztuki słowa, dziełem, w którym element językowy staje się prymarną cząstką systemu dzieła jako całości i jest nosicielem pewnych funkcji. Nie należy go zatem rozpatrywać w izolacji, bowiem nie istnieje samodzielnie.

---

[19] Por. W. Szyszkowski, *Analiza dzieła literackiego*. Warszawa 1964, ss. 95—97.
[20] Por. S. Żółkiewski, *Kultura—socjologia—semiotyka literacka*. Warszawa 1979.

Poza tym zrozumienie językowej struktury dzieła literackiego stanowi niezbędny warunek odczytania idei utworu[21].

Również w badaniach komunikacji literackiej znajdujemy potwierdzenie wcześniej postawionej tezy: „Ponieważ utwór literacki — pisze Janusz Lalewicz — to przede wszystkim komunikat słowny, zaś mechanizmy pisania i lektury są przede wszystkim mechanizmami komunikacji, a jednocześnie pośrednio zjawiskami socjologicznymi, ekonomicznymi czy politycznymi, sposób pojmowania literatury jest sprzężony ściśle ze sposobem rozumienia komunikacji językowej"[22].

Nastawienie na sam komunikat, skupienie się na komunikacie, to poetycka funkcja językowa. Jej rozpatrzenie nie będzie pełne, jeśli nie weźmie się pod uwagę ogólnych problemów językowych. Wiążą się one z zagadnieniami poetyki, która rozpatruje problemy struktury językowej, a przede wszystkim kwestie, co przekształca komunikat językowy w dzieło sztuki. Ponieważ zaś lingwistyka — zdaniem Jakobsona — jest ogólną wiedzą o strukturze językowej, stąd poetyka może być rozpatrywana jako integralna część lingwistyki[23]. Natomiast dyscypliną ogólniejszą będzie teoria znaków, bowiem wiele zjawisk poetyckich wchodzi w zakres semiologii, dlatego też istotne okazują się podstawowe prawa teorii komunikacji.

6.

Z przedstawionych powyżej związków między literaturoznawstwem a językoznawstwem wynika, że w szkolnej edukacji polonistycznej nauczanie literatury nie może być traktowane jako dział wyizolowany z całości programu języka polskiego, chociaż uwzględnia się jego autonomiczność funkcji poznawczej, kształcącej, wychowawczej i estetycznej, a także osobliwość strukturalną.

Pamiętać jednak należy, iż istnieją liczne związki pomiędzy analizą tekstu z aspektu historycznego i estetycznego a analizą jego kształtu językowego w ramach nauki o języku oraz kształceniem sprawności językowej. W nauczaniu szkolnym nie można oddzielić pracy nad lekturą od procesu opanowania form wypowiedzi, nauki pisania i mówienia od gramatyki. Podobnie jak nauczanie literatury stanowi autonomiczny dział języka polskiego, tak samo i nauka o języku traktowana jest jako osobny dział, który pomimo swej odrębności wiąże się albo z lekturą, albo z ćwiczeniami w mówieniu i pisaniu[24].

---

[21] Por. M. R. Mayenowa, *Poetyka teoretyczna*. Wrocław 1974, s. 119.

[22] J. Lalewicz, *Komunikacja językowa a literatura*. Wrocław 1975, ss. 5—6.

[23] R. Jakobson, op. cit., s. 431.

[24] K. Lausz, *Podstawowe problemy współczesnej metodyki literatury*. Warszawa 1970, s. 127.

Nauka o języku wspomaga stale pracę nad analizą i interpretacją utworu literackiego. Nauczanie zaś literatury, wykorzystując wiedzę i umiejętności nabyte w czasie nauki o języku, powinno je pogłębiać, rozwijać i utrwalać, głównie przez zastosowanie praktyczne. Praca nad analizą tworzywa językowego utworu literackiego, ułatwiająca dokładniejsze wniknięcie w treść ideową dzieła, ma na celu kształcenie wrażliwości estetycznej oraz bogacenie słownictwa i rozwijanie sprawności językowej uczniów.

Powiązanie lektury z zagadnieniami językowymi wpływa korzystnie nie tylko na poznanie elementów teorii języka, ale i na nauczanie literatury. Integracja wiadomości językowych i włączanie ich w proces analizy czytanych utworów literackich kształtuje w szkolnej komunikacji literackiej estetyczny styl odbioru dzieła literackiego, zbliżony do norm, właściwych znawcom[25]. Czytelnicy tego typu odbierają utwór literacki jako dzieło sztuki słowa, co wyklucza lub ogranicza wyłącznie instrumentalne lub mimetyczne pojmowanie lektury szkolnej[26].

Zasygnalizowane wyżej problemy, wchodzące w zakres teoretycznej refleksji literaturoznawców i językoznawców, obejmujące również pogranicze psychologii, socjologii, estetyki, teorii informacji i semiologii, wzbogaciły warsztat dydaktyki literatury i języka polskiego poprzez wykorzystanie tych badań zarówno w teorii systemowego nauczania i uczenia się literatury[27], jak i szkolnej komunikacji literackiej[28] oraz nauczaniu integrującym języka polskiego[29].

---

[25] Por. J. Sławiński, *O dzisiejszych normach czytania (znawców)*. „Teksty" 1974, z. 3.

[26] Por. M. Głowiński, *Style odbioru*. Kraków 1977, ss. 116—137.

[27] Por. W. Pasterniak, *Podstawy systemowego nauczania i uczenia się literatury*. [W:] *Nowoczesne tendencje w dydaktyce literatury i języka polskiego*. Praca zbiorowa pod red. W. Pasterniaka. Rzeszów 1974, ss. 7—36; tenże, *Przygotowanie do odbioru dzieła literackiego*. Wrocław 1977.

[28] Z. Uryga, *Dydaktyczne cele i założenia badań nad odbiorem liryki w szkole*. [W:] *Dydaktyka literatury*. T. II. Praca zbiorowa pod red. W. Pasterniaka. Zielona Góra 1977, ss. 17—34; J. Polakowski, *Dydaktyka literatury w perspektywie badań komunikacji literackiej*. [W:] *Dydaktyka literatury*, ss. 35—49; tenże, *Odbiór dzieła literackiego jako przedmiot badań empirycznych. Próba systematyzacji głównych kierunków i tendencji badawczych*. Prace Dydaktyczne X. Katowice 1876.

[29] H. Kurczab, *Nauczanie integrujące języka polskiego w szkole ogólnokształcącej*. Rzeszów 1979.

LITERARY AND LINGUISTIC ELEMENTS OF INTEGRATION OF POLISH STUDIES'EDUCATION

* HENRYK KURCZAB

Summary

The author mentions many arguments which motivate the necessity for interdisciplinary methodological measures in order to integrate theory of literature with linguistics and names the consequences for school education of Polish.

Literary science as many disciplines concentrating on art belongs to polyhedral and syncretical sciences of inner integration. This is decided by literature's very characteristics, which have the ability to present works of other arts and conceptions formed by them. This results also from the natural coexistence and vital partnership of arts of the time as well as of spatial arts and from the existence of syncretical forms of art, to which belong plays and screenplays. That way arise many points of contact and natural border-line arts which demand adductions to different scientific disciplines.

Integrational tendencies are characteristic also for contemporary linguistics. The relationship between literary science and linguistics is very close. A work of literature as a whole can be a subject of interest for linguistics. A literary work considered as independent and an individual lingual mark demand, that the examination of contacts between literary science and other sciences as semiotics, logics and psychology be supported by linguistic reflexions.

Theory of literature is the link between literatures and linguistics and helps the historian of literature in the field of historical poetry. On the other hand linguistics join with theory of literature, with interest in the lingual text and with such aspects as the theory of action of speech, semantics of the text, with text as an integral scheme, linguistic declarations and text and mechanism of communication in Polish.

Co-operation between the literature specialist and the linguist is a basic postulate for integration of sciences with similar subjects of research.

The application of linguistic methods in the research of literary texts from the point of view of their usability for the appraisal of the artistic value of a work becomes an essential measure. The artistic function of lingual elements are of the highest interest for the scholar of literature, the linguist on the other hand looks in the first place for

principles of lingual structures and for indicators and expressions of the correctness of its evolution.

The treatment of a literary piece of work as a certain lingual structure determines in school education the look of a piece of the art of words. Lingual analysis is one of the indispensable elements of work on a literary piece of work in school.

A structural and contextual method and researches in the field of literary communication favour such a treatment of school analysis of a literary piece of work.

Connection of reading with lingual issues favourably influences not only the perception of the language's theory but also literary teaching and shaping of the pupils'lingual competence. The problems of this paper, which enter the realm of theoretical reflexions of specialists of literature and linguists enriched literature didactics and the Polish language by making use of these researches in the theory of systematic teaching and learning literature, as well as in literary communication in school and integral teaching of the Polish language.

Translated by Jan Roenig